

utilitarni aspekt mitova. Autorova se razmišljanja ovdje mogu svesti na opći zaključak kako su mitovi grčkim zajednicama, tj. polisima i pokrajinama služili kao „osobne iskaznice“, koje su trebale sadržavati osnovne informacije o svakom grčkom polisu ili pokrajini – ime osnivača, godinu ili okvirno vrijeme i okolnosti osnutka. Ovakva namjena mitova objašnjava razrađenost mitova glede rodoslovlja i kronologije. Na svoje pitanje iz naslova knjige Veyne daje potvrđan odgovor, ali s pojašnjenjem u obliku usporedbe grčkih mitova s povijesnim romanima – autentičnost priče nitko ne dovodi u pitanje, ali se zna da je oblik u kojem se prenosi izmišljen.

Knjiga Paula Veynea *Jesu li Grci vjerovali u svoje mitove? Ogled o konstitutivnoj imaginaciji* vrsna je teorijska studija o postanku, strukturi i namjeni/ulozi grčkih mitova. Kao vrsni poznavalac tematike o kojoj piše, Veyne na istodobno zanimljiv i poučan, sažet, ali i dovoljno detaljan, razumljiv, no i prilično znanstven način čitatelju približava jedan dio duhovnog svijeta antike. Vrijednost ove studije za širu čitateljsku publiku ogleda se u novom – strukturalističkom – pogledu na grčke, ali i antičke mitove općenito, što klasični pregledi grčke mitologije vrlo rijetko ili uopće nude čitatelju. Iako se autor rijetko referira ili spominje konkretne mitove stare Grčke, glavne teze koje se iznose približene su mnoštvom primjera iz antičke književnosti, politike, znanosti, kulture i ostalih segmenata grčkog i rimskog društva. Profesionalni istraživači grčke mitologije, ali i stare povijesti općenito u ovoj će knjizi pronaći poticaj za daljnja istraživanja, u čemu će im zasigurno uvelike pomoći bogat znanstveni aparat, tj. bilješke na kraju knjige.

Josip Imbrišak

Nastanak i razvoj pedagoških misli i prakse

Marko Pranjčić, Odgoj u vrijeme antike: starogrčki, starorimski i ranokršćanski odgoj i obrazovanje, Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, 2020, 642 str.

Marko Pranjčić redoviti je profesor u trajnom zvanju Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, doktor odgojno-obrazovnih znanosti, ali i diplomirani pedagog i teolog. Bio je urednik časopisa *Kateheza*, član Matičnog odbora odgojnih znanosti Nacionalnog vijeća za znanost Republike Hrvatske, ravnatelj Instituta *Salesianum*. Sveučilišnu je nastavu vodio u Sarajevu, Osijeku te Zagrebu još od 1983. Suosnivač je i član Hrvatske akademije odgojnih znanosti, predsjednik je Društva metodičara te član Katehetskog vijeća Hrvatske biskupske konferencije, kao i savjetnik za srednjoškolski vjeronauk u Republici Hrvatskoj. Njegovi znanstveni radovi mnogobrojni su i iz mnogih područja kao što su povijest, teologija, antropologija, filozofija, pedagogija (posebno metodika i didaktika).

Knjigu *Odgoj u vrijeme antike: starogrčki, starorimski i ranokršćanski odgoj i obrazovanje* autor je posvetio svojim studentima, a tiskana je 2020. u nakladi Fakulteta hrvatskih studija (kao 15. knjiga posebnih izdanja), uz financijsku pomoć Ministarstva znanosti i

obrazovanja Republike Hrvatske. Ovo je prvo izdanje, na 642 stranice, čije korice krasi slika *Atenska škola autora* Raffaella Santija da Urbina. Urednica je izdanja Rona Bušljeta, dok su recenzenti Josip Talanga i Katarina Dadić. Ne sadrži slikovne materijale, a glavnom su tekstu dodani predgovor, popis kratica, pogovor, sažetak na engleskom jeziku, popis literature, kazalo imena i pojmova te bilješka o autoru. Glavni je tekst podijeljen na tri cjeline: grčki, rimski i ranokršćanski odgoj i obrazovanje. Svaka je cjelina podijeljena na dva dijela; prvotno se donosi pregled promišljanja te praksi odgoja i obrazovanja navedenih civilizacija, a potom prikazi života i pisanih djela (promatranih kao literarnih povijesnih izvora) značajnih suvremenika, iz čega se iščitavaju različiti aspekti društvene povijesti, povijesti odgoja i obrazovanja te povijesti svakodnevice.

Ovo se djelo drži svojevrsnim nastavkom Pranjiceva djela *Na iskonima europskoga odgoja: Telemah kao odgajnik* (iz 2013) u kojemu se naglasak stavlja na tzv. homersko razdoblje. Konkretno, knjiga *Odgoj u vrijeme antike* rezultat je dugogodišnjih istraživanja povijesnih izvora i pedagoške literature, a kojom se donosi opsežan prikaz, više ili manje kronološkim redom, nastanka i razvoja pedagoških misli i prakse sukladno s vrijednostima antičkih društava i civilizacija. Jedan od povoda za pisanje bila je intencija da se hrvatskoj znanstvenoj javnosti osigura ovakvo pregledno djelo te da se potakne reflektiranje na priručničku i udžbeničku (stručnu i znanstvenu) literaturu na svim razinama kao važnim polazištima istraživanja različitih disciplina i znanosti. Autor također ističe važnost ovakvih djela u Republici Hrvatskoj s ciljem odmaka od promišljanja i praktičnih rješenja koja su bila – a u mnogočemu i ostala – pod raznim ideološkim utjecajima. Kratkim pregledom dosadašnjih istraživanja sličnih ili istih područja, u Hrvatskoj i u svijetu, autor jasno ukazuje na nedostatnost ovakvih istraživanja u Hrvatskoj. Ukazuje i na potrebu daljnjeg rada na sustavnim istraživanjima i znanstvenim promišljanjima praksi odgoja i obrazovanja kao važnog aspekta u holističkog sagledavanju razvoja antičkih društava i civilizacija.

Prva cjelina, „Starogrčki odgoj“ (1–194), temelji se na primjerima polisa Atene i Sparte koji su uobičajeni kada se iskazuju primjeri promišljanja te praksi odgoja i obrazovanja stare Grčke. Prije svega, Pranjic navodi izvode odakle crpi primjere, pri čemu ističe važnost Ksenofonta, Plutarha te, dakako, Platona i Aristotela. Unutar ove cjeline posebno se ističu pojašnjenja pojmova koji se i danas, više ili manje jednako, koriste te u kojem su kontekstu ti pojmovi nastali – *paideia*, *paidagogos*, *paidonomos* itd. Objašnjava i različite prakse koje su se vezale uz odgoj, kao što je ona pederastijska. Iskazima i o spartanskom i o atenskom odgoju prikazano je kako se odnosilo prema djeci od samoga rođenja pa do (uvjetno rečeno) punoljetnosti, pri čemu autor nastoji kreirati što cjelovitiji prikaz pristupa i u određenoj mjeri raspraviti može li se govoriti o sustavu odgoja i obrazovanja, naravno, uzimajući u obzir kontekst vremena. Poseban doprinos shvaćanju konteksta svakako daju objašnjenja ustroja polisa i funkcioniranja grčkih društava, ali i iskazi o mjestu i ulogama učitelja, metodama i pristupima, a svakako i o važnosti filozofije za svaki aspekt života i razvoja (iako ih autor donosi posredno i povremeno unutar glavnog teksta). U drugom se dijelu ove cjeline navode opisi života i djela sljedećih autora: Homera, Hesioda, Pitagore, Sokrata, Izokrata, Platona i Aristotela.

U drugoj cjelini pod nazivom „Starorimski odgoj“ (195–336) autor posebno odvaja vrijeme tzv. autohtonog odgoja i onoga pod snažnim grčkim utjecajem od, otprilike, polovine 3. stoljeća pr. Kr. Razlaganjem odgojnog cilja u vidu države te odgojnih faktora, ali i odgojnih instancija *pater familias* i *mater familias*, jasno očituje usmjerenja rimskog odgoja od rođenja djeteta do vladavanja vještinama potrebnih za sudjelovanje

u javnom životu države. Radi se o važnosti onoga što je praktično, a što je u rimskom slučaju označavalo sredstvo ostvarenja odgojnog cilja – biti što bolji kako bi država bila što bolja na temelju odgojnih, a time i obrazovnih vrijednosti: lojalnosti, istinoljubivosti, pobožnosti, patriotizma, ustrajnosti i hrabrosti. Iskazivanjem detalja iz promišljanja i/ili praksi odgoja i obrazovanja, iz raznih literarnih izvora ili raznih natpisa, jasno se očituje usmjerenost na neposredno i praktično – sasvim suprotno grčim poimanjima. Naime, autohtoni rimski odgoj podrazumijeva odgoj pojedinca koji se opisuje sintagmom *vir bonus*, a da pri tome nije ustrojena javna obuka, niti sustav odgoja i obrazovanja. Roditelji jesu oni kojima je prepušteno vođenje djeteta do onoga što se naziva *virtus Romana*. Širenjem rimske države, ali i ranije posredstvom Etruščana, jačaju grčki utjecaji u svakome smislu, osobito onom odgojno-obrazovnom, uzimajući u obzir da su grčke tekovine bile toliko prihvaćene da su u jednom trenutku najvažniji temelji za didaktičke materijale i sadržaje bili grčki autori, osobito Homer. U pogledu govorništva posebno se ogleda svojevrsna kulminacija utjecaja i prožimanja kada se otvaraju govorničke škole, ali i pri ustrojavanju svojevrsnih razina školovanja pa se može govoriti o sustavu obrazovanja. Naravno, i dalje s glavnim usmjerenjem svih ciljeva prema državi i za državu. Potrebno je istaknuti važnu okosnicu unutar relacija koje autor ističe, a to je svakako izdvajanje rimskog sustava od grčkog jer autor dokazuje da rimski „duh“ nije bio imitator s obzirom na to da je ono što se naziva rimskom klasikom ipak zaseban svijet prepun svojstvenosti. Važno je istaknuti posljednje navedeno kao određenje koje je prilično suprotno, uspoređujući ga s mišljenjem i viđenjima mnogih hrvatskih istraživača koji su se tim temama bavili ili se bave. Uzimajući ih u red pedagoškog senzibiliteta, Pranjić ističe i razrađuje detalje o životu i stvaralaštvu Varona, Cicerona, Vergilija, Kvintilijana, Plutarha, Donata Elija te Priscijana. Upravo se oni ističu reprezentativnošću primjera istinskog korištenja vremenom koje su Rimljani nazivali *otium*.

Ranokršćanski odgoj jest treća cjelina (337–532) unutar koje autor vrlo detaljno donosi dvojbe ranog kršćanstva u smislu odgojno-obrazovnih teorija, iskazujući vrlo minuciozno detalje oko problematike poučavanja i učenja svega onoga što je za kršćane pogansko, kao i pitanja učiteljske profesije i objašnjenja koliko i kako pojedinac na sasvim nove načine dolazi u središte promišljanja i prakse odgoja i obrazovanja. Primarno, naravno, bazirajući se na odrasle i visoko, reklo bi se, školstvo. Zanimljivi su pogledi kada se posebno počinje razmatrati pitanje važnosti djetinjstva u kršćanskoj odgojno-obrazovnoj teoriji tek u sv. Benedikta. Uz njega, uzimajući opet poseban kriterij pedagoškog senzibiliteta, iskazana su temeljena određenja života Klementa Aleksandrijskog, Tertulijana, Origena, Pahomija, Bazilija, Ivana Zlatoustog, Jeronima te Augustina, uz osvrt na mnogobrojna njihova pisana djela.

Ovim djelom autor iskazuje važnost literarnih izvora i u njima inkorporiranih pedagoških sadržaja koji su općevažeci za izučavanje društvene povijesti te pripadajućih aspekata. Ovakva istraživanja povijesti odgoja i obrazovanja interdisciplinarnim pristupima jesu ključna jer se njima postavljaju temelji za sustavnija istraživanja razdoblja antike, ali i svakog povijesnog razdoblja. Posebno se ističu interdisciplinarni pristupi kojima se uvelike pridonosi određivanju kontekstualizacije razvoja i uopće smjerova promišljanja života te svega onoga što je bilo vrijedno i važno za civilizacije iz prošlosti. Unatoč naiđenim prednostima i doprinosima ostvarenih ovim djelom, ipak se ukazuje na potrebu detaljnijeg pojašnjavanja metodologije na samom početku uzimajući u obzir različite profile istraživača koji će posegnuti za ovakvim pregledom. Osobito se to odnosi na

rad na literarnim povijesnim izvorima. Nadalje, među inim zaključcima ističe se onaj o istovremenoj konzervativnosti i progresivnosti odgoja i obrazovanja jer čuva naslijeđeno dobro, a istovremeno ne ostaje samo na zatečenome. Pogledi ovakvih smjerova i znanstvenih potkrepljenja, kao i interdisciplinarni pristupi istraživanjima, svakako su potrebni, osobito u hrvatskoj historiografiji te u davanju doprinosa istraživanjima raznih aspekata opstojnosti antičkih društava i civilizacija.

Tamara Mazur

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 3

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 3

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Feda Milivojević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

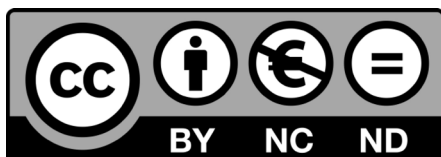
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.